

BARCELONA & FUTBOL

EL GRAN JOC SOCIAL
DEL SEGLE XX

BARCELONA & FUTBOL

EL GRAN JOC SOCIAL
DEL SEGLE XX

GRAN PARTIT INTERNACIONAL
ESTADI DE MONTJUIC
Sunderland *CONTRA* **SELECCIÓ CATALANA**
12 maig 1935 **ENTRADA GENERAL (impostos compresos) 3 pts.**
SEIENT AMB ENTRADA 4 pts.

© AHCB

Ajuntament
de Barcelona

BARCELONA, CIUTAT I FUTBOL

Es pot entendre la Barcelona d'avui sense pensar en l'impacte que ha rebut del futbol? El futbol ha contribuït a la construcció social de la ciutat al llarg del segle xx: en els usos de l'espai públic, en la internacionalització i en l'economia; en els mitjans de comunicació, en els relats locals, les rivalitats, els hàbits dominicals, el joc i les joguines; en la vida quotidiana, en la construcció dels barris i de les identitats. El futbol ha influït en la participació social de col·lectius minoritzats. La Barcelona contemporània, com tantes altres ciutats del món, s'ha desenvolupat sota una notable influència del futbol.

EL FUTBOL, UN AGENT DE CANVI URBÀ

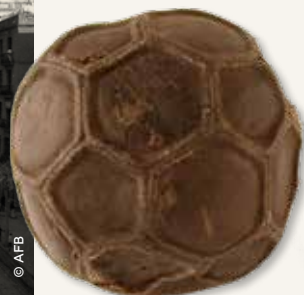
Les classes benestants barcelonines, fins molt avançat el segle XIX, practicaven l'esgrima, el tir, l'hípica i els esports nàutics, que eren una adaptació moderna de formes de lleure antigues, pròpies de l'aristocràcia i sovint d'origen militar. Ara bé, el 1888 Barcelona ja era coneguda per les seves societats esportives, amb nombrosos gimnasos que eren centres regeneracionistes de cultura física.

Es considerava que l'exercici físic era un hàbit saludable i de millora social, un signe de modernitat, en consonància amb el moviment higienista de final de segle. L'arribada d'esports nous d'origen anglès i francès, com el rem, el ciclisme, el *lawn tennis* o l'automobilisme, donà lloc a les primeres associacions esportives, com ara el Reial Club de Regates (1881), el Club Velocipèdic (1884), el Polo Club de Barcelona (1897) o el Lawn Tennis Club (1899). Tanmateix, aquells anys, la noció

mateixa d'esport era poc coneguda per la major part dels barcelonins. El futbol va aparèixer a Barcelona en el trànsit del segle XIX al XX. El van introduir en els seus cercles de sociabilitat enginyers i directius anglesos residents a Barcelona, membres del Reial Club de Regates, expatriats que freqüentaven el British Club i també alguns industrials catalans que havien estat a l'estranger. El 1892 ja es van jugar partits en un descampat de Can Tunis, que era un terreny entre la fàbrica naviliera, l'Arsenal Civil i l'hipòdrom. El futbol va incidir ben aviat en l'espai urbà, tant de manera formal com informal. Amb la seva difusió, van començar a proliferar els camps, els estadis, els espectadors i, també, en els dies de partit, va produir un impacte sobre el trànsit i el transport públic. Així mateix, i des de ben aviat, la pràctica informal del futbol es va generalitzar a les places i als carrers.

Esplanada davant la Sagrada Família habilitada com a camp de futbol, dècada de 1920. Josep Domínguez

Pilota del començament del segle XX

Practicant esgrima al Salut Sport Club, 1915

Los Deportes, 7 de maig de 1899, imatge (centre i dreta)

Primer team del "Football Club Barcelona" vencedor del concurso Copa del Club «Barcelona» (temporada 1902-1903)

Portada de *Los Deportes*, 31 de maig de 1903

Velòdrom de la Bonanova, c. 1900.
Màrius Aguirre Serrat-Calvó

→ Joves jugant a futbol a prop de la presó Model, dècada de 1920. Des de l'inici del segle xx la necessitat d'espais grans, delimitats i de superfície plana per jugar-hi a futbol, va comportar l'ocupació improvisada de descampats, el lloguer de solars i l'ús compartit amb altres clubs d'instal·lacions als barris amb espais disponibles. Aquest fou el cas a prop de la presó Model, al Velòdrom de la Bonanova i en alguns solars de les Corts.

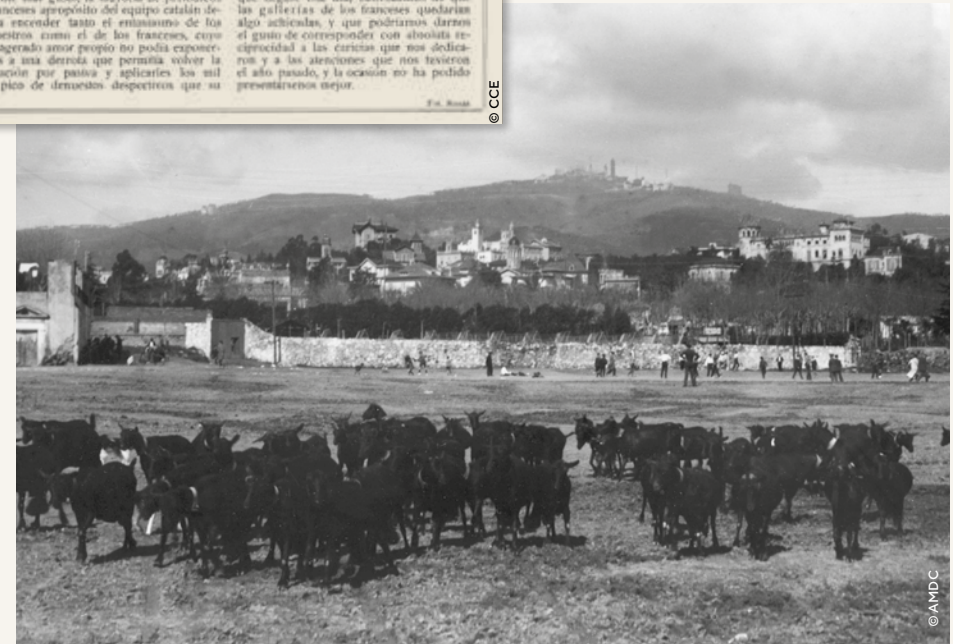

Jugant a futbol a l'esplanada de Montjuïc, abans de les obres per a l'Exposició Universal de 1929. Josep Maristany

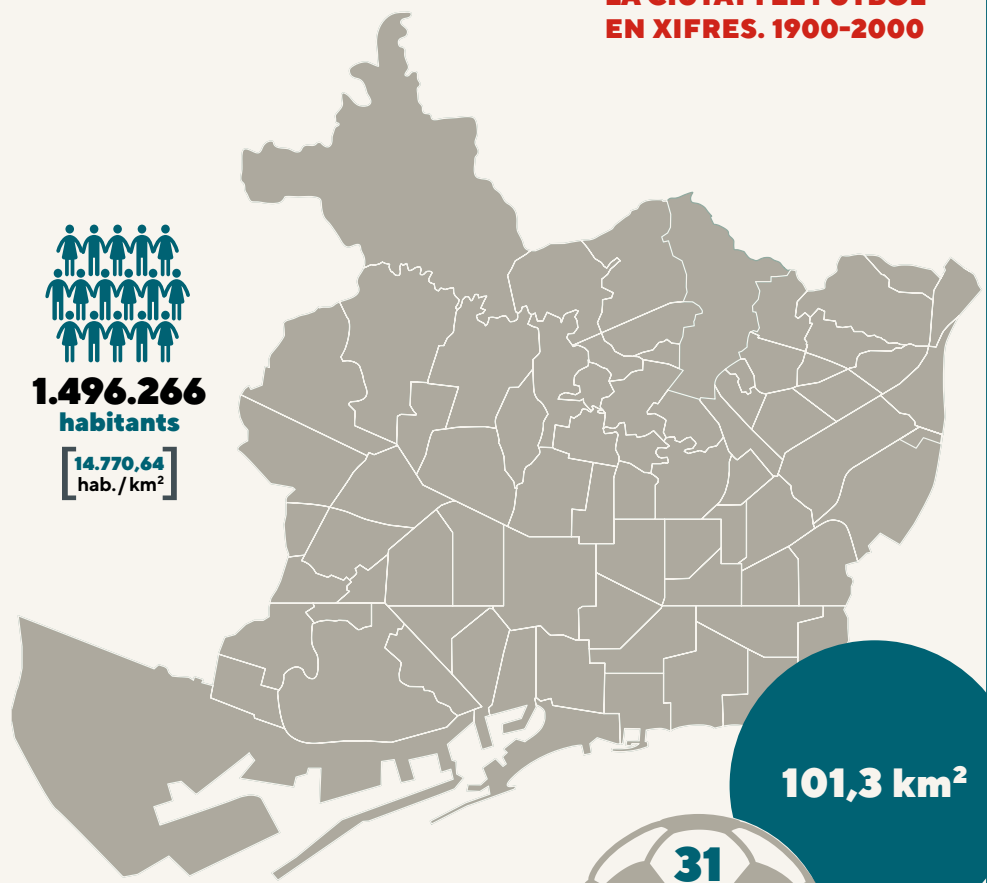
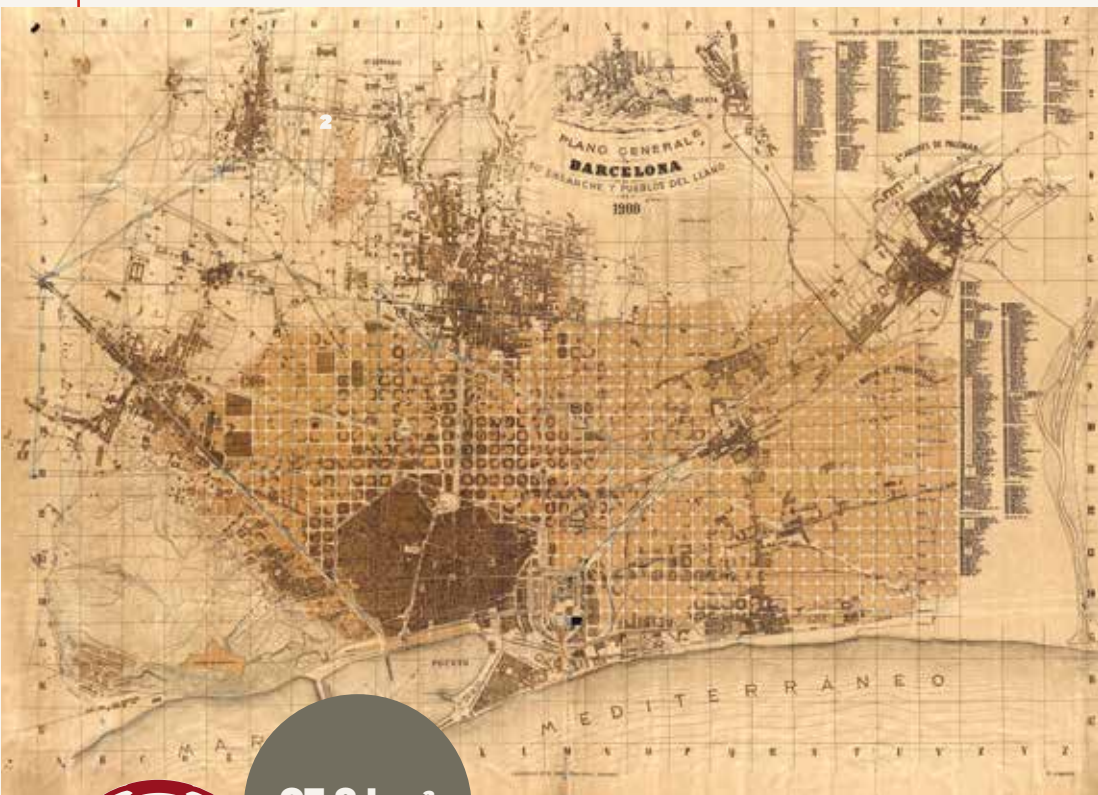
Anant al futbol. Embús a la Diagonal, 1925

Revista Stadium, núm. 38,
de 15 de desembre de 1912

Jugant en un descampat. A l'esquerra s'entreveu la tribuna del camp de futbol de Les Corts, 1930. Joaquim Tapiola i Balmes

**LA CIUTAT I EL FUTBOL
EN XIFRES. 1900-2000**

1.496.266
 habitants
 [14.770,64
 hab./km²]

5
 camps
 de futbol
 públics

97,8 km²

6
 clubs de
 futbol

 11 teatres

[**5.489,3**
 hab./km²]

537.354
 habitants

1900

2000

175
 clubs de
 futbol

31
 camps
 de futbol
 públics

101,3 km²

 27 teatres

XUTANT AL CARRER

Les societats de gimnàstica van ser, en molts casos, el bressol dels primers clubs de futbol. Inicialment hi jugaven les classes privilegiades: en una època gairebé sense instal·lacions esportives públiques, les elits disposaven d'instal·lacions com els velòdroms o l'hipòdrom, on també podien practicar el joc de pilota. El futbol, però, es va propagar ràpidament entre les classes populars, al costat de l'excursionisme i d'algunes formes de lluita. Amb la incorporació al joc dels sectors socials més humils, el futbol va perdre

el caràcter d'element de distinció, per passar a ser considerat un mitjà de regeneració social i, més tard, un espectacle. Des de final del segle XIX, el futbol va començar a canviar la fesomia de l'espai públic, perquè no hi havia espais específics per jugar-hi. El futbol es practicava a les places, descampats, patis interiors, carrers, passatges, parcs, vestíbuls o aparcaments, i això va continuar així durant moltes dècades, mentre la pressió del tràfic rodat i de les ordenances municipals ho van permetre.

© Artur Folch

Treballadors jugant davant la impremta Badia a l'hora del descans, dècada de 1920

→ Senyal de «prohibit jugar a pilota» retirada d'una plaça de Barcelona l'any 2019. Col·lecció MUHBA

© AMDS

Façana del col·legi de les Carmelites, 1933

© AMDCV

Plaça a la Barceloneta, 1970-1990

Quan a principis del segle XX es començà a difondre el joc del futbol pels carrers i places de la ciutat, van esclatar els primers conflictes entre practicants i veïns per l'ocupació de l'espai públic. En aquesta sol·licitud de juliol de 1903, Joan Torres demana a l'Ajuntament de Barcelona permís per retolar a la façana d'un edifici de l'Eixample que es prohibeixi de jugar a pilota i d'embrutar la paret.

Nens jugant a prop de les Cotxeres de Sants, 1977

**ESPAIS DE JOC SOTA CONTROL:
RECINTES TANCATS**

La domesticació del futbol i l'impuls per formalitzar-ne la pràctica a espais controlats es derivava de la seva naturalesa de joc modern, com a pràctica social disciplinada que obeïa un reglament. Aquest procés va tenir conseqüències territorials molt rellevants: l'aparició dels camps de joc tancats, la seva ubicació canviant en funció del creixement urbà, la construcció d'estadis, l'expansió dels espais de joc a les escoles i als barris i, a llarg termini, l'aparició de poliesportius. Al començament, es van llogar espais que tenien altres usos, com el Velòdrom

de la Bonanova (entre 1895 i 1910) o l'Hipòdrom de Can Tunis (entre 1900 i 1934), freqüentats per la burgesia. Tanmateix, al 1900 Barcelona disposava de sis camps de futbol. Aquell any s'inaugurà el camp del Mas Casanovas, amb un partit entre el Barça i l'Hispania Athletic Club, que acollí 4.000 espectadors. L'any 1902, *Los Deportes* informava que hi havia dotze camps. Aquest procés va assolir tota una altra dimensió a la ciutat quan el futbol va esdevenir un espectacle de masses a partir de la dècada de 1920, una tendència que no va sinó créixer al llarg del segle xx.

Els camps i els bars esdevenen espais de sociabilitat a l'entorn del futbol. Cafè del camp del FC Barcelona a l'antic carrer de la Indústria, a prop de l'Escola Industrial 1909

© AGDB

↑ Entrada del RCD Espanyol, dècada de 1920
→ Carnet de sòcia UE Sant Andreu, 1929
← Camp del RCD Espanyol a Sarrià, Can Ràbia, 1926

© Fons família Vinyes Rog

© AFB

CORRESPONDENCIAS DE LOS NÚMEROS

1. Campo del F. C. «Suís». — 2. Pistas del L. T. C. del Turó. — 3. Salud Sport Club. — 4. Campo del Real Polo Club. — 5. Campo del F. C. Numancia. — 6. Pistas del Catalunya L. T. C. — 7. Pistas del Barcelona L. T. C. — 8. Campo de la «Sociedad de Sports» del «C. A. D. C. I.». — 9. Campo del F. C. Provençal. — 10. Campo del F. C. Franco Español. — 11. Campo del F. C. Barcelona. — 12. Campo del C. D. Español. — 13. Campo del F. C. Catalá. — 14. Campo del S. C. University. — 15. Campo del F. C. Continental. — 16. Campo del F. C. Internacional. — 17. Frontón Condal. — 18. Pistas del «Sportverein». — 19. Campo del F. C. Europa. — 20. Campo del S. C. Hispania. — 21. Velòdrom de Sana. — 22. Exvelòdrom de las Arenas. — 23. Campo del F. C. España. — 24. Betú Jai. — 25. Trinquete calle Valencia. — 26. Velopista Balmes. — 27. Club Deportivo. — 28. Keqelbann del Kursaal. — 29. Campo del Club B. de Base-ball. — 30. Campo del «F. C. Andrensen». — 31. Local del Real Automóvil Club de Barcelona. — 32. Local de la R. A. de Cazadores. — 33. Local y gimnasio del «C. A. D. C. I.» (Sociedad de Sports). — 34. Centre Excursionista de Catalunya. — 35. Sportmen's Park. — 36. Local de la R. S. Colomófila y del Tiro Nacional. — 37. Velo pista Parque. — 38. Instalaciones deportivas de la Plaza de Armas. — 39. Polígono de prácticas del Tiro Nacional. — 40. Campo de tiro de la R. A. de Cazadores. — 41. Edificio flotante y emplazamiento del R. C. Náutico. — 42. Local del «R. C. de Barcelona». — 43. Lugar destinado a nuevo emplazamiento del R. C. Barcelona. — 44. Club de Natación «Barcelona». — 45. Terreno de ensayo del Concurso Hípico y Oficinas del R. Polo Club.

Col·lecció de cromos de les Xocolates Amatller

Plano sportivo de Barcelona, 1911 a Stadium. El plànol destaca quaranta-cinc instal·lacions esportives i està relacionat amb les reivindicacions dels regeneracionistes i amants de l'esport. D'aquestes instal·lacions, quinze són camps de futbol. S'hi han encerclat els camps localitzats.

Partit de futbol entre els equips de Castella i Catalunya a principis del segle xx. Frederic Ballell

© AFCB

LA CONVERSIÓ EN ESPECTACLE DE MASSES

En la dècada de 1920, els toros havien perdut pes com a espectacle popular, mentre que el futbol guanyava en preeminència. Els principals camps tenien una gran capacitat. Al camp de Les Corts (1922), hi cabien 22.000 espectadors, i l'estadi de Sarrià (1923) podia donar cabuda a 10.000 espectadors; el camp del Guinardó (1923) podia allotjar-ne 19.000 i, posteriorment, l'Estadi de Montjuïc

Estadi Olímpic de Montjuïc, a la dreta de la fotografia, 1929. Josep Badosa

Al camp de futbol, c. 1921. Carles Fargas i Bonell

Aparcament a l'estadi de Montjuïc. Partit internacional de futbol Espanya-Alemanya el 23 de febrer de 1936. Carlos Pérez de Rozas

(1929) fou apte per a 60.000 persones. Aquesta transformació del futbol en un espectacle de masses tingué un impacte molt important en la relació entre les persones i el territori. La mobilitat els dies de partit, les qüestions de seguretat, les celebracions públiques i la incidència en els transports han tingut una incidència creixent, a mesura que el futbol ha anat adquirint dimensió ciutadana.

← Entrada al camp de les Corts, dècada de 1940. Joaquim Tapiola

Autorització a Tranvies de Barcelona per organitzar serveis especials des de la plaça d'Espanya a l'Estadi de Montjuïc, amb motiu de la final de la Copa del Generalísimo, 1946

Dia de partit del CF Barcelona, 1966. El Camp Nou es va inaugurar el 1957, tres mesos després de l'aparició del 600 a la factoria d'automòbils SEAT de la Zona Franca, la fàbrica més gran del país. El nou utilitari no va trigar a aparèixer pels volts del camp els dies de partit. A pesar de la dictadura, Barcelona anava recobrant el pols, i el Barça en segueix el ritme i li dona projecció internacional.

ELS CAMPS I LA TRANSFORMACIÓ URBANÍSTICA

L'impacte del fenomen futbolístic en el desenvolupament urbà ha estat notable. La relació entre l'ocupació del sòl per a usos futbolístics, que normalment han buscat terrenys buits, i l'expansió i revaloració de l'espai urbanitzat ha creat dinàmiques de localització i deslocalització dels camps de joc que han anat modificant el paisatge. Del centre a l'exterior de l'Eixample, de l'Eixample a la perifèria, de la perifèria residencial a les zones industrialitzades, etc. Els camps de futbol s'han anat desplaçant i han transformat el territori, enmig d'una dinàmica urbanística més determinada pel mercat i les possibilitats d'especular que per la planificació. Els camps contribueixen a promoure l'entorn, i quan aquest s'ha urbanitzat completament, el valor del sòl en propicia el trasllat. En la dècada de 1920, el futbol ja era un factor de canvi urbà, amb la construcció

dels camps principals a zones periurbanes en direcció al Llobregat, a la Foixarda, les Corts i Sarrià. I en les dècades de 1960 i 1970 el creixement urbà va propiciar un doble fenomen: als barris plenament consolidats, molts camps no van poder contenir la pressió urbanitzadora, i els clubs d'aquests barris van tenir moltes dificultats per mantenir-hi els espais esportius. En canvi, als barris nous i als polígons que s'estenien pel creixement migratori de la ciutat encara hi havia solars buits, fins feia poc agrícoles, que el futbol va ocupar. Amb les previsions del Pla general metropolità i els primers ajuntaments democràtics, elegits el 1979, es va començar a posar ordre en aquesta qüestió, amb una planificació i unes obres d'adequació i construcció de camps estables, en un procés no gens fàcil en el cas dels barris amb una densitat d'edificació més important.

Construcció de la tribuna nova de l'Estadi de Sarrià a Can Ràbia, propietat de la família De la Riba, 1925

Camp del CD Júpiter al carrer del Taulat, 139 del Poblenou. Portada d'Arturo Moreno a *Xut!* núm. 638b, de 9 de desembre de 1934

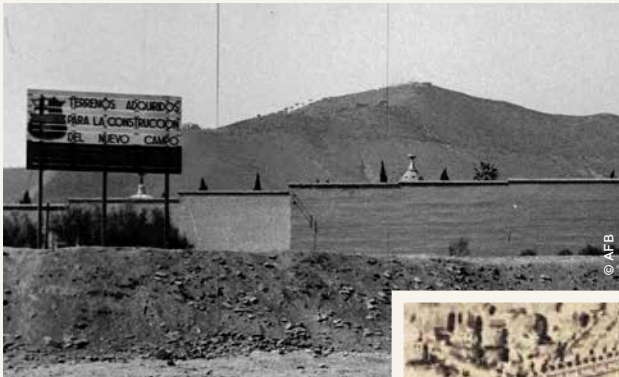
Camp del CF Martinenc, dècada de 1940

Antic camp del CD Europa al Guinardó, conegut com a *Camp dels Cuartels*, 1927. Després de la Guerra Civil, la dictadura va ocupar el terreny per a ús militar i el club en va haver de marxar.

El nou camp del CD Europa, al carrer de Sardenya, a la dècada de 1950. Els camps de futbol han tingut, en conjunt, un paper destacat en el procés urbanístic. Els equips modestos aprofitaven solars ocasionals, sovint llogats, fins que la pressió immobiliària els obligava a desplaçar-se i perdien el vincle amb l'entorn proper. Els estadis dels grans equips, en canvi, han estat un factor de revaloració immobiliària i, quan el club va optar per marxar ciutat enfora, va poder capitalitzar les plusvàlues generades pels terrenys en propietat.

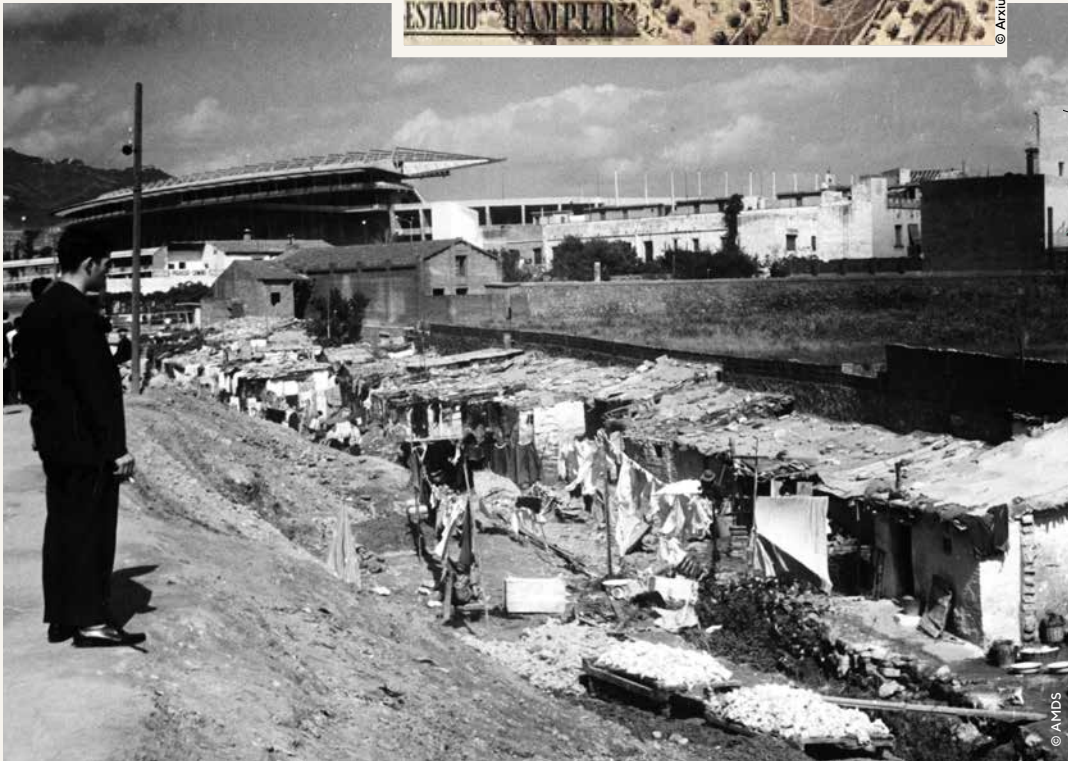
← Terrenys del futur camp de les Corts, 1924

↓ Projecte d'Eusebi Bona de 1952 per al nou estadi «Gamper»

© Arxiu Photoaia

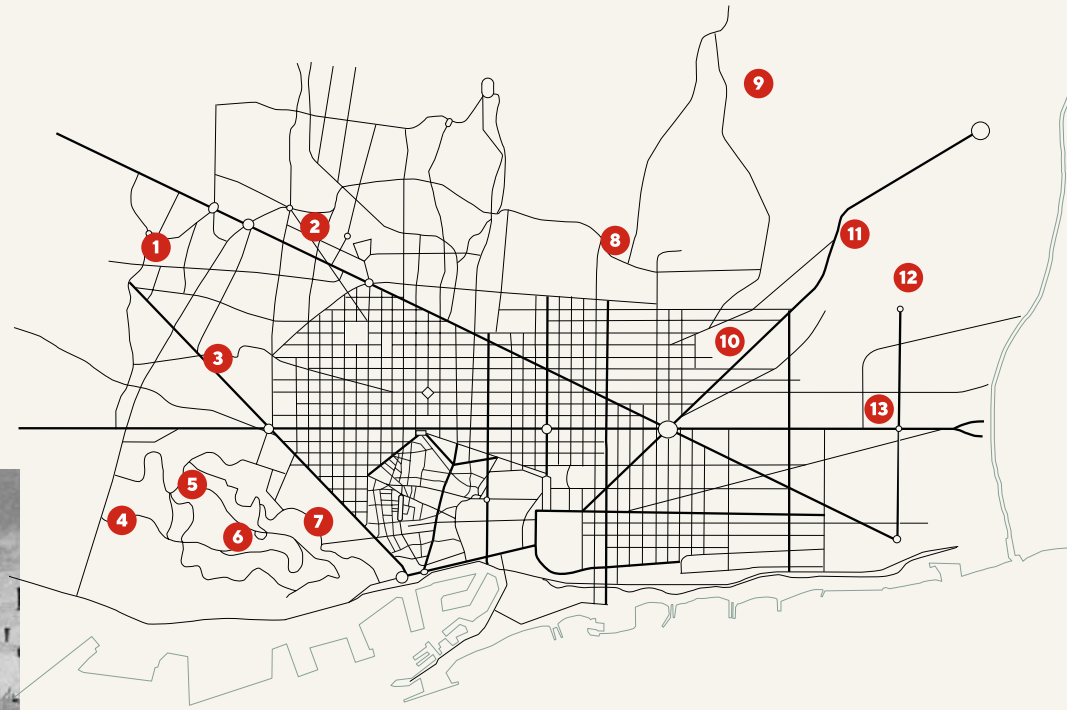
↓ Barraques a la riera Blanca, vora el Camp Nou, 1958. Joan Jané Brugada. En els anys de creixement sense democràcia, l'arribada d'un flux creixent d'immigrants topava amb la manca d'habitatge. El barraquisme, que havia tingut una gran expansió en el primer terç del segle xx, es va continuar estenent fins a la dècada de 1960.

© AMDS

1975

EL FUTBOL DOMESTICAT. CAMPS DE FUTBOL A LA CIUTAT DE BARCELONA

1 FC BARCELONA	7 POBLE SEC
2 RCD ESPANYOL	8 DEPORTIVO EUROPA
3 SANTS	9 UNIÓN DEPORTIVA DE HORTA
4 CLUB DE FUTBOL IBÈRIA	10 UNIÓN DEPORTIVA DE SAN MARTÍN
5 JULIÀ DE CAPMANY	11 BARCELONA ATLÉTICO
6 ESTADI OLÍMPIC
LLUÍS COMPANYS	12 DEPORTIVO SAN ANDRÉS
	13 CEM JÚPITER

EL FUTBOL, UNA FORMA DE SOCIABILITAT

Al llarg del segle xx, el futbol ha estat una de les activitats que ha afavorit més la interacció social. Ha contribuït a crear formes d'associació formal, com els clubs, i també ha servit de base per a una sociabilitat més informal, com la dels seguidors. Així mateix, ha propiciat les relacions entre pares i mares de joves practicants i, de manera destacada, ha actuat com a eix de relació entre veïns d'un mateix barri. En totes aquestes circumstàncies, el futbol ha aplegat

els individus entorn d'una afició compartida. Com a inductor i, alhora, reflex de pautes col·lectives, el futbol pot ser un instrument de disciplina social, però també, segons el context, pot motivar un entorn amb conductes agressives. Tant els grans clubs del futbol professional com els clubs modestos incideixen en la vida urbana, en les relacions entre homes i dones, entre joves i grans, a través de la sociabilitat del club a la vida, la feina i al barri.

Bar Juan, al barri de les Roquetes, dècada de 1970. Ginés Cuesta. Més enllà del terreny de joc, els bars han estat tradicionalment un espai de sociabilitat on el futbol ha tingut un paper fonamental. Els trofeus i les imatges de futbolistes icònics, o de l'equip del barri, assenyalen una presència constant del futbol en la vida social.

Pintada que reivindica un camp per al CA Ibèria a Can Tunis, 1963

↑ *Fases del futbol*. Joc de cartes fetes a Barcelona i dedicat a equips de futbol, 1922. Les van fer servir xocolates Orthi, Planells i Riucord

En aquests barris de Port i adjacents, els quals, panoràmicament i per a entendre'ns, anomenem Can Tunis, el futbol és una cosa d'antiga data, almenys des de l'any 1920. Llavors hi havia diversos equips futbolístics. Gairebé cada barriada en tenia un o dos. De memòria i evocant *grosso modo*, em diuen: —A Can Tunis, dos; a la barriada de Santiveri, un; a Port, dos; a les Cases Barates, dos més...

Però quan final la guerra, només quedaven tres equips importants: Port, Santiveri i Portenc. De la fusió d'aquests tres va néixer un nou conjunt. Fou anomenat Club Atlètic Ibèria. Aquest determini fou pres per les forces vives de la població, aquells senyors que per naps o per cols representaven alguna cosa dins el barri, ensems amb el senyor rector d'aleshores, i a demanda d'aquest darrer es conservà l'actual camp de joc perquè era més prop de l'església i situat al lloc més cèntric.

Paco Candel, fragment de «Volem un camp de futbol», *Serra d'Or*, agost-setembre de 1963. Deia l'escriptor Paco Candel que, amb la reivindicació del CA Ibèria, havia descobert el valor social i cultural del futbol. El club s'havia format després de la Guerra Civil, a partir de tres equips de la Marina del Port i la Zona Franca i estava molt vinculat a la vida veïnal.

ASSOCIAR-SE PER JUGAR AL FUTBOL

La ciutat contemporània no s'entén sense les associacions, i el futbol no s'entén sense els clubs. Per això l'associacionisme en el món del futbol ha estat cabdal per construir la societat urbana en els darrers cent anys. Els primers clubs, sorgits a final del segle XIX, com el FC Català, el FC Barcelona i el RCD Espanyol, eren simplement grups d'amics interessats a jugar a futbol, sense gaire pretensions més. Els dos primers es van fundar el 1899 a gimnasos de banda i banda de la Rambla, i eren freqüentats per joves de família acomodada, sovint originaris d'altres països europeus: el Gimnàs Tolosa, en el cas del FC Català, era al carrer del Duc; i el Gimnàs Solé, en el cas del FC Barcelona, era al carrer Montjuïc del Carme. Tots dos clubs van començar a jugar al Velòdrom de la Bonanova, a Sant Gervasi. El RCD Espanyol va formar-se també a partir

d'una societat gimnàstica, però en un entorn estudiantil: el club va néixer l'any 1900 a les aules de la Universitat de Barcelona i va començar a jugar al camp de Can Grassot, vora la Sagrada Família. Ben aviat l'afició al futbol es va estendre socialment i territorialment. Van sorgir clubs arreu de la ciutat, molts dels quals s'identificaven clarament amb un territori, sobretot als pobles que s'havien agregat a Barcelona amb la unificació municipal de 1897. Era el cas de l'Europa (1907), a Gràcia; el Júpiter (1909), al Poblenou; el Sant Andreu (1909); el Martinenc, a Sant Martí (1909) o el Sants (1922). Tots es van convertir ben aviat en referents destacats del seu entorn social. En la dècada de 1920, tot comptat, una llarga representació de clubs de futbol era present en la vida urbana amb signes ben identificables, fossin els colors de la samarreta, l'escut, l'himne, els càntics o bé el carnet de soci.

↑ Equip infantil El Torín, Barceloneta, 1934

→ Equip de l'Espanyol, 1917. Alexandre Merletti

→ Copa Macaya, guanyada pel RCD Espanyol la temporada 1902-1903. Aquest torneig va néixer el 1900 a Barcelona, promogut pel club Hispània Athletic Club. Era una lliga que es disputava entre els clubs de la ciutat. Fins llavors els clubs feien partits amistosos. Va ser el primer campionat de futbol de l'Estat espanyol.

FC Internacional de Sants, 1917. Masdeu

© Museu RCD Espanyol

Cartell que anuncia un partit benèfic del Barcelona contra l'Europa, 1947

Clubs de futbol que hi havia l'any 1928 a Barcelona. *Llibre d'Or del Futbol Català*

Partit de futbol entre la UE de Sants i el FC Martinenc, 1922

CD Júpiter, 1934. Carlos Pérez de Rozas

DE JUGADORS A SEGUIDORS

A principi del segle xx, el futbol era cosa sobretot de practicants, amb escassa presència d'espectadors, però en la dècada de 1910 atreia l'interès de nombrosos espectadors disposats a pagar uns diners per poder gaudir del nou espectacle.

A partir de 1920, la majoria de clubs de la ciutat havien establert la distinció entre jugadors i socis, i aquests darrers omplien estadis, com per exemple

els de les Corts i Sarrià, amb capacitat per a 20.000 espectadors. Els clubs creixien i es mantenien gràcies als seguidors i aficionats, que s'hi comprometien pagant-ne les quotes i entrades. Tanmateix, la capacitat per tenir molts socis i seguidors va marcar una diferència cada cop més radical entre els clubs que es podien professionalitzar i els que es mantenien gràcies al voluntariat dels socis més compromesos.

Els seguidors del futbol van desbordar aviat els estadis per mostrar les emocions. A la imatge es veuen els seguidors del FC Barcelona a l'estació de França, en el primer tren especial que es va organitzar per acompanyar l'equip a València, l'any 1920.

Partit del CD Júpter i el Terrassa FC, 1923. J. Rovira

Equip dels veïns del c. Morales a les Corts, 1936

Camp de la Unió Esportiva de Sants, s/d

↑ Cartell del FC Barcelona, a les Corts, 1924

→ Cartell d'anunci del CD Júpter, 1961

EL FUTBOL A LES NOVES PERIFÈRIES

La capacitat del futbol com a joc social per teixir vincles es posà novament de relleu en les dècades d'immigració intensa i creixement sense democràcia, en temps del franquisme, sobretot en la dècada de 1960 i primers anys de la de 1970. Enmig d'una expansió urbana desordenada, a mesura que sorgien barris nous ràpidament es creaven clubs de futbol, d'una punta a l'altra de les perifèries urbanes, de la Guineueta a la Zona Franca, del Carmel al Besòs. En moltes ocasions, el club de futbol era una de les primeres entitats que naixia quan als nous polígons d'habit-

ge i altres zones urbanitzades encara no hi arribaven els transports ni hi havia equipaments. Els primers xuts compartits establien un vincle entre els nous habitants. Aquest fet era tan important o més per la clandestinitat a què la dictadura sotmetia els partits i sindicats, els quals sovint trobaven aixopluc a les parròquies abans que es consolidés el moviment veïnal. Si bé la dictadura utilitzava el futbol com a mecanisme de control social, en el dia a dia dels barris de la perifèria els clubs també van ser instruments d'incorporació a la ciutat.

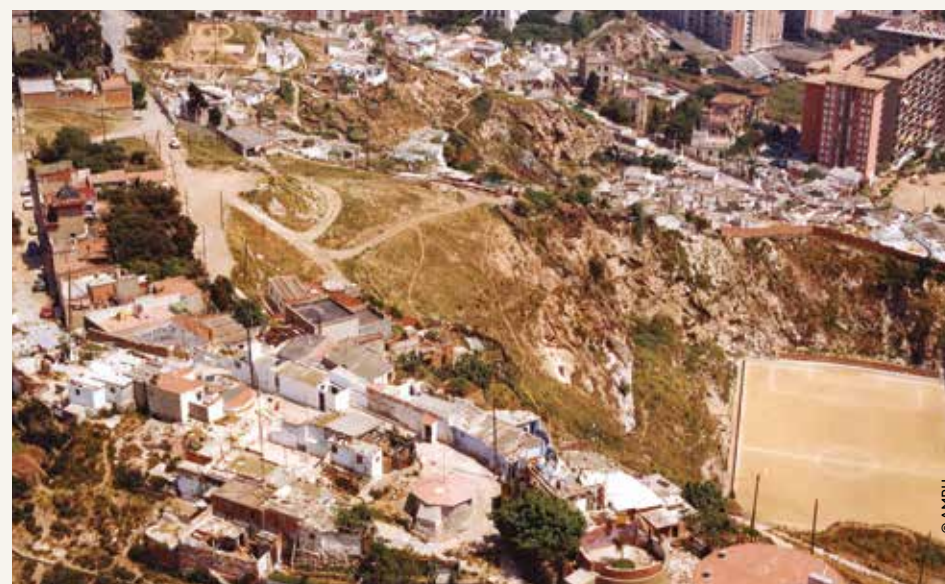
Futbol al Bon Pastor, s/d

Xemeneies fumejant Poblenou enllà, cap a l'àrea del Besòs, 1978. Pepe Encinas

→ Setmana de la contaminació al Poblenou, 1975. Pepe Encinas. Molts conflictes urbans han tingut ressò en el futbol. El juliol de 1975 dos equips van jugar durant la Setmana contra la Contaminació. D'aquesta manera, una acció poc habitual va amplificar la denúncia pública de les instal·lacions contaminants que empudegaven l'aire des del nucli vell del Poblenou fins a les noves perifèries cap al Besòs.

Camp de l'AC Baronense, al barri del Carmel, dècada de 1980

Futbol al barri de la Teixonera, dècada de 1970. Francesc Català-Roca. A les perifèries de creixement intensiu per la immigració recent, el dinamisme que transmetia el joc en camps de futbol improvisats anava sovint de bracet, a les darreries del franquisme, amb la reivindicació veïnal d'equipaments educatius i sanitaris bàsics, urbanització dels carrers i espais verds.

L'ENQUADRAMENT INFANTIL

El futbol ha atret sempre la canalla, des de ben petita. Encara que alguns clubs van crear ja a la dècada de 1910 algun equip infantil –com és el cas del FC Barcelona–, la majoria d'infants hi jugaven de manera espontània, sense saber-ne ben bé totes les regles, i utilitzant amb naturalitat carrers i places. Quan en la dècada de 1920 es van començar a fer populars els primers cracs, com Josep Samitier o Ricardo Zamora, els infants ja col·leccionaven els cromos dels ídols i somiaven d'imitar-los. Tanmateix, l'organització del futbol infantil era mínima, i pràcticament inexistent a l'escola. Avançada la dècada dels seixanta, els canvis urbanístics i demogràfics de la ciutat van fer que cada cop fos més

difícil per a la quitxalla de jugar al carrer a causa de la normativa pública i la creixent presència d'automòbils i de vianants. Aleshores, molts clubs van promoure el futbol infantil, i les escoles anaven millorant els seus equipaments esportius. En temps més recents, el futbol infantil ha estat una part imprescindible de la vida dels clubs que, per aquesta via, també hi incorporaven els pares. Aquesta pràctica mobilitza molts milers de nois i noies (prop d'un terç dels qui fan esport), que participen d'una forma de socialització paral·lela a l'escolar, i que també coneixen la ciutat a partir dels desplaçaments i dels contactes freqüents que afavoreix la competició esportiva.

Barceloneta, 1988. Colita

Futbol al col·legi La Salle, 1910-1920. Col·l. Roisin

Nens al carrer d'en Blanco, Sants, 1965. A. Munné Borràs

Barri de la Mina, 1986. Pepe Encinas

© Pepe Encinas

Barri de Verdum, 1986. Pepe Encinas

EL COMBAT DE LES DONES

Des del principi, jugar a futbol no era per a les dones. Fora d'algunes activitats gimnàstiques i alguns esports com el *lawn tennis*, que es consideraven adients a la seva biologia, al paper de mares i al rol social que tenien assignat, els esports de contacte no eren ben vistos per a les noies, i aquest també era el cas del futbol. El 1914 va tenir lloc a Barcelona el primer partit de futbol jugat per dones, però sense continuïtat. De fet, fins al darrer terç del segle xx el futbol fou considerat com un esport exclusivament masculí. L'inici del futbol femení regular a la ciutat es produí en la dècada de 1970, quan els dos grans clubs de la ciutat, el FC Barcelona i el RCD Espanyol, li van donar un impuls important.

Atesos els obstacles socials i el manteniment d'estereotips durant els anys de la transició política, la normalització ha estat més lenta que en d'altres esports. Des del començament del segle XXI, el futbol practicat per dones ha crescut moltíssim com a esport de base i escolar, fins a esdevenir habitual en la major part d'equips de la ciutat, i això ha fet que clubs com l'Europa i el Sant Gabriel hagin participat en competicions oficials de l'Estat, i que el FC Barcelona i el RCD Espanyol ho hagin fet en la lliga professional. En la segona dècada del segle XXI, el salt al professionalisme reflectia la consolidació d'una nova sensibilitat social, fruit del combat de les dones per accelerar canvis que, amb gran retard, arribaven al futbol.

El primer partit jugat per dones a Barcelona data del 9 de juny de 1914, amb jugadores de l'Spanish Girl's Club, que van formar els equips Giralda i Montserrat, al camp de l'Espanyol. A la premsa d'inicis del segle xx les dones apareixien habitualment com a espectadores de les activitats esportives. Aquest partit va ser destacat per *La Unión Ilustrada* amb la significativa apel·lació al «sexo femenino». L'intent no va tenir continuïtat: el futbol jugat per dones s'ha popularitzat en temps molt recents.

Article d'Horacio Seguí informant a *Revista Barcelonista* núm. 294, 17 de novembre de 1970, de la crida de Immaculada Cabecerán per formar un equip de futbol femení. Van respondre 15 noies i van poder formar un primer equip femení del FCB.

Primer partit oficial de futbol femení, 25 de desembre de 1970. Pérez de Rozas

↑ Final de la Copa Pernod entre RCDE i FC Barcelona, al que va resultar guanyador el RCDE, 28 de març de 1971.

← Cartell del torneig quadrangular de la Copa Pernod, 1971

© Arxiu particular

← Equip de futbol sala femení de l'escola Benjamí, Trinitat Nova, Nou Barris. 1982

↓ La pràctica del futbol va augmentar progressivament entre les dones a partir de finals de la dècada de 1980 i durant els anys següents, tant pel que fa al nombre d'equips organitzats com de competicions a la ciutat de Barcelona. Això va coincidir amb la proliferació de l'esport femení en general, el desenvolupament de programes públics per a l'activitat física de les dones i la seva popularització. Es van començar a formar equips als barris populars com a seccions de clubs masculins, penyes o bé com a equips nous. En aquesta imatge, l'equip de Vilapicina, que jugava al camp del Turó de la Peira a finals de la dècada de 1980 i tenia la seu en un bar del carrer Petrarca. Com tants altres equips de l'època, les jugadores lluien un patrocinador del barri a la samarreta, que era imprescindible per costejar l'equipament o les despeses de la competició.

Arxiu particular de Dolores Ribalba

Partit Barça-Espanyol de lliga, jugat en un annex del Camp Nou el 25 de gener de 1998. Les blanc-i-blaves celebren el segon gol d'un matx que acabà 3 a 3.

© Ccl. Achu Chavarria

Arxiu RCDE

Campanya del RCDE *L'esport no entén de gènere*, 2007

LA REIVINDICACIÓ DE LA DIVERSITAT

A finals del segle xx, el futbol va començar a fer sentir el seu potencial d'inclusió més enllà de la immigració, un paper que havia exercit al llarg del segle quan Barcelona creixia ràpidament, i també més enllà del combat per la igualtat protagonitzat per les dones. El terreny de joc ha esdevingut també un espai de reivindicació social per d'altres sectors. Aquest ha estat el cas del col·lectiu LGTBI, amb clubs i penyes d'animació propis i amb les manifestacions públiques d'alguns jugadors i jugadores, que han aconseguit un notable ressò públic. Iniciatives d'aquest tipus han fet del món del futbol, durant molt temps refractari als canvis, un poderós altaveu social. Mitjançant el futbol, un esport social amb referents d'elit, les reivindicacions de drets es converteixen en qüestions concretes, vinculades a la vida quotidiana i al lleure ciutadà.

© Arxiu Panteres Grogues

© Arxiu Panteres Grogues

Club Esportiu Panteres Grogues és una associació esportiva de Barcelona que té com a objectiu principal normalitzar el col·lectiu LGTB en l'esport.

EL FUTBOL COM A EIX ASSOCIATIU DELS CIUTADANS, 2019

Futbol Club Barcelona

Reial Club Deportiu Espanyol de Barcelona

Club Esportiu Europa

Club Esportiu Júpiter

Unió Esportiva Sant Andreu

Futbol Club Martinenc

Unió Atlètica d'Horta

Unió Esportiva Sants

Club de Futbol Montañesa

Unió Esportiva Poble Sec

Atlètic Poble Nou

Club Atlètic Ibèria

Futbol Club Sant Martí Condal

Unió Deportiva Sant Genís-Penitents

Unió Barcelonista Catalònia

Club Poliesportiu Sarrià

Club de Futbol Damm

Club de Futbol Barceloneta

Club Esportiu Turó de la Peira

Escola Esportiva Brafa

Club de Futbol Don Bosco

Penya Barcelonista Anguera

Unió Esportiva Celtic

Club de Futbol Racing Vallbona

Club Esportiu la Salle Bonanova

LA VIOLÈNCIA I EL FUTBOL A LA CIUTAT

La conversió del futbol professional en espectacle també va donar lloc, inevitablement, a la proliferació de rivalitats. Les expressions socials d'antagonisme entre els seguidors dels clubs han estat múltiples al llarg del segle xx. A les ciutats europees, a partir de la dècada de 1920 s'han anat produint episodis aïllats de tensions violentes entre seguidors, que s'han intensificat d'ençà de 1960, amb el gran ressò televisiu del futbol. Des de la dècada de 1970, amb la consolidació del *hooliganisme* a les illes els conflictes s'estengueren a d'altres països. A la ciutat de Barcelona, aquest tipus d'episodis violents dins dels estadis i a fora es donaren sobretot en les dècades de 1980 i 1990. L'any 1972, la final de la

Recopa d'Europa, que es va jugar al Camp Nou entre el Glasgow Rangers i el Dinamo de Moscou, va ser l'escenari de la violència dels seguidors escocesos amb grans destrosses a l'estadi. A partir de 1980 es van fer visibles grups de seguidors ultrs dels dos principals clubs de la ciutat, el Barça i l'Espanyol, vinculats a ideologies d'extrema dreta i que han destacat per perpetrar actes violents i manifestacions d'agressivitat. L'any 1991, durant un enfrontament, alguns membres ultrs causaren la mort d'un ciutadà francès, seguidor de l'RCD Espanyol. A partir de la primera dècada del 2000, una legislació més estricta, l'especialització policial i el control dels mateixos clubs a la ciutat han permès de reduir la violència al món del futbol.

Els seguidors del Glasgow Rangers envaeixen la gespa del Camp Nou a la final de la Recopa d'Europa de 1972, disputada contra el Dinamo de Moscou, fet que va implicar destrosses i desordres públics a l'estadi.

LA CAMPANYA CONTRA EL JOC VIOLENT

El públic invadint el camp per protestar enèrgicament del joc brut

(De Xut!)

Els aficionats d'un camp neutral preparant-se per tributar una ovació al «Barcelona»

Ricard Opisso. Llibre del Futbol Català, p.481. Dècada de 1920

Imatges emblemàtiques dels grups radicals del FC Barcelona i de l'RCD Espanyol en la dècada de 1990, amb inequívoca estètica agressiva Skinhead.

EL FUTBOL, D'ESPECTACLE A INDÚSTRIA INTERNACIONAL

Des de la dècada de 1920, en algunes ciutats europees el futbol ha estat la punta de llança de l'esport espectacle i del naixement i desenvolupament d'una indústria urbana vinculada al món esportiu. En la dècada següent, el fenomen es va estendre a la major part de capitals del continent, sobretot a les de l'arc mediterrani, i a l'Amèrica del Sud. La mercantilització de l'espectacle futbolístic va contribuir a generalitzar la professionalització legal dels jugadors, que havia començat a la darrereria del segle XIX, sobretot a la Gran Bretanya i Itàlia. A Espanya, la professionalització va començar l'any 1926. A Barcelona va consolidar-se aleshores un negoci amb un impacte econòmic cada vegada més important, en els àmbits de l'esport, el lleure en general, la comunicació, la publicitat, el turisme i la cultura. Així es va fonamentar una trajectòria de llarga durada que tenia l'escala estatal com a marc de referèn-

cia essencial d'una gran piràmide, amb la base formada pel futbol comunitari i local i la cúspide modelada per les competicions internacionals. Aquest model, que comprenia des del futbol com a joc de proximitat fins al futbol com a espectacle de masses, va mostrar una gran capacitat d'adaptació a circumstàncies molt variables al llarg de gairebé tres quarts de segle, fins que va començar a experimentar canvis substancials avançada la dècada de 1980. Amb l'augment del patrocini en l'esport i el paper creixent de les plataformes de comunicació, i també amb la irrupció de les noves tecnologies de la informació i la comunicació, el futbol i la seva influència econòmica han suscitat un canvi d'escala. A l'alba del segle XXI, Barcelona va veure com creixia una indústria de l'esport influent, i el futbol tampoc no es va desentendre d'atreure més visitants en un context de globalització.

Zamora, Sancho i Samitier en un cotxe envoltats de seguidors, 1920. Mateo Vidal

El Camp Nou en la dècada de 1960

«Una nova tàctica». Antoni Roca

FUTBOL I NEGOCI A LA CIUTAT, 2019

LA PROFESSIONALITZACIÓ

L'expansió del futbol com a espectacle de masses a Barcelona a partir de la dècada de 1920 va tenir un impacte visible en la ciutat, els seus habitants, els aficionats i també en el creixement econòmic del sector dels serveis, en especial en empreses de mitjans de comunicació, publicitat, lleure i espectacles. Des d'aleshores, el futbol va entrar dins de les preocupacions de l'administració local pel que comportava quant a seguretat, transport col·lectiu i afectacions del trànsit els dies dels grans partits. L'oferta i el consum de la premsa esportiva es van disparar. El 1922 es van editar, en un sol any, una desena de títols nous vinculats a l'actualitat esportiva, i l'any 1925 van aparèixer 25 capçaleres esportives noves a Catalunya: la majoria eren barcelonines i relacionades amb el futbol. La premsa gràfica, la publicitat i la ràdio, que havia aparegut

a Barcelona l'any 1924, van contribuir a difondre el futbol entre les classes populars, que se'n convertiren en consumidors setmanals. El setmanari satíricoesportiu en català *Xut!*, que es publicava des de 1922, va treure el gener de 1928 un total de 89.000 exemplars per cobrir el partit entre la Unió Esportiva de Sants i el Reial Club Deportiu Espanyol. L'aparició de la Lliga de futbol espanyola en la temporada 1928-1929 va accentuar tots els canvis esmentats, amb una incidència innegable en la vida ciutadana. El FC Barcelona va guanyar la primera edició de la lliga, en la qual van participar l'Espanyol i l'Europa; el Real Madrid va quedar segon. Amb la professionalització, fins i tot els clubs barcelonins amb més arrelament social van tenir cada cop més dificultats per mantenir-se a primera línia; el FC Barcelona i l'Espanyol s'anaven distanciant de la resta.

↑ Al camp de futbol, probablement a Horta, a principis de segle xx. Josep Maria Triola

→ Publicitat del llapis Termosan, aleshores present a tots els vestidors, que té com a reclam el futbolista del FC Barcelona Samitier, a *Xut!* núm. 586b, 1933

↑ Partit de Lliga 1a divisió entre el CD Europa i el FC Barcelona. 16 de febrer de 1930

← Revista *Xut!*. «Tarda de futbol». Aspecte de la Diagonal en un dia de partit. 14 de gener de 1928

Partit de futbol Irlanda-Espanya a l'estadi de Montjuïc, organitzat en honor del Comitè Olímpic Internacional, amb l'assistència del seu president Baillet-Latour, el president del Govern provisional de la República, el Sr. Alcalà Zamora, el president de la Generalitat, el Sr. Francesc Macià, i de Lluís Companys. 1931

Tramvies especials dels dies de futbol,
dècada de 1920. Gabriel Casas Galobardes

PRECARIETAT I FUTBOL A LA CIUTAT DEL DESARROLLISMO

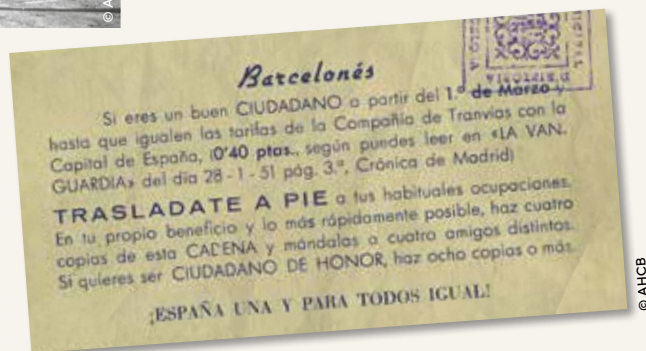
Un cop finalitzada la Guerra Civil espanyola (1936-1939), la dictadura franquista va causar una ruptura profunda en el desenvolupament del futbol a la ciutat. A la repressió generalitzada, que en el cas del futbol va portar a la depuració de personal i de jugadors, s'hi va afegir la precarietat d'una llarga postguerra. Les dificultats dels clubs de futbol no eren, per tant, sols econòmiques. Quan a final de la dècada de 1950 es va reactivar el desenvolupament industrial, es va accelerar l'arribada d'immigrants a la ciutat i va començar un període de creixement sense democràcia, la difusió del futbol com a joc social als barris nous va anar de bracet de la crisi dels clubs tradicionals i d'una singularitat creixent del Barça i l'Espanyol: la jerarquització de la piràmide del futbol es va intensificar.

L'hegemonia econòmica i social de Barça i Espanyol s'alimentava de la rivalitat entre tots dos clubs. Per sota, subsistien els clubs nascuts de la fusió d'entitats menors als antics municipis agregats a Barcelona: el CE Europa, la UE Sant Andreu, el FC Martinenc, la UE Sants o la UA Horta, als quals s'havia afegit el 1952 el CP Sarrià, d'origen parroquial. Els seguien, en un tercer grup, els petits clubs de barri, molts dels quals havien nascut arran de l'expansió urbanística més recent. En els temps d'especulació immobiliària sota el porcíolisme, sense polítiques públiques de suport a l'esport social, molts clubs que no eren propietaris dels seus terrenys de joc es van veure obligats a traslladar els camps ciutat enfora, i van perdre la ubicació que feia dècades que els identificava amb un territori i amb la ciutat.

← Camp de l'Europa al carrer de Sardanya, 1950. El CE Europa va perdre el seu camp de joc en ser usat després de la Guerra Civil pels militars com a magatzem de vehicles per desballestar. El nou camp del carrer de Sardanya, inaugurat pel desembre de 1940, va incorporar l'any 1944 una tribuna coberta per a 1000 espectadors, gràcies als ingressos de la venda d'Antoni Ramallets al FC Barcelona.

→ El 4 de març de 1951, en ple boicot als tramvies per la puja del preu durant la primera gran protesta contra la dictadura, els barcelonins van tornar a casa a peu després del partit Barcelona-Santander, sense agafar els tramvies buits que els esperaven sota una pluja intensa.

↑ Projecte per al Camp Nou de Mitjans, Soteras i García-Barbón, 1954. Pérez de Rozas

↗ «Canaletes. Hernández» i «Viviendas economicas», acudits esportius publicats als diaris de l'època. Antoni Roca

↓ «La televisión y su poder hermanador», *La Vanguardia*, 17 de febrer de 1959. La televisió espanyola va retransmetre el primer Real Madrid-FC Barcelona el 15 de febrer de 1959, i es van acabar a les botigues les existències de televisors. La irrupció de la televisió, convertida en el nou electrodomèstic del moment, va marcar el 1959 un abans i un després per als grans clubs, i va canviar els costums socials de les tardes de diumenge.

Gran número de tele-espectadores siguen las incidencias del partido de fútbol Madrid-Barcelona, transmitido por Televisión Española. — (Foto Pérez de Rozas)

Aficionats del Barça i el Sevilla en un partit al camp de la Fabra i Coats a Sant Andreu, 1975. Pepe Encinas

L'ECLOSIÓ DEL FOOTBALL BUSINESS

La mercantilització del futbol va intensificar-se a partir de la dècada de 1980 i, sobretot, en la de 1990, amb la proliferació de nous models de màrqueting i de publicitat i la consegüent injecció de capital, propiciada pel desenvolupament de les noves tecnologies de la informació i la comunicació i per l'expansió de mercats en un món sense la Guerra Freda. Els clubs professionals van haver de canviar d'estratègia i la majoria es van convertir en empreses. En aquell moment, molts estaven endeutats, i la Llei espanyola de l'esport de 1990 els obligà a convertir-se en

societats anònimes esportives si no havien tingut beneficis en les temporades anteriors, beneficis que sí que havia tingut el FC Barcelona. Tot el món del futbol es transformava. Es feia més car poder jugar i mirar partits, els patrocinis cada cop marcaven més el futur i el marxandatge adquiria un pes creixent. La indústria de l'espectacle futbolístic esdevenia més poderosa i internacional, mentre establia els seus propis objectius. S'imposava el *football business* i s'eixamplava l'abisme entre els clubs de barri i els grans clubs amb projecció exterior.

Enderroc de l'estadi de Sarrià, 1997

Lliga de Campions de la UEFA 2005-2006. La final del campionat va ser guanyada pel FC Barcelona

Venda d'entrades a la Rambla

Botiga de l'RCD Espanyol

LA MARCA BARCELONA

Al llarg del segle xx el futbol ha estat un factor cabdal en la internacionalització de Barcelona. Les competicions internacionals, com la Copa del Món de 1982, amb els desplaçaments de seguidors i els mitjans de comunicació de masses associats, va donar visibilitat a la ciutat arreu del món.

La metamorfosi tecnològica, a partir de 1990, va accelerar la globalització del

futbol barceloní pel que fa als grans clubs, alhora que tenia, en canvi, un impacte molt menor en l'organització dels petits clubs de base. D'ençà de la primera dècada del nou segle, la configuració de Barcelona com a marca s'ha vist reforçada pel coneixement que milions de ciutadans, gràcies a la retransmissió dels esdeveniments esportius, han tingut de la ciutat.

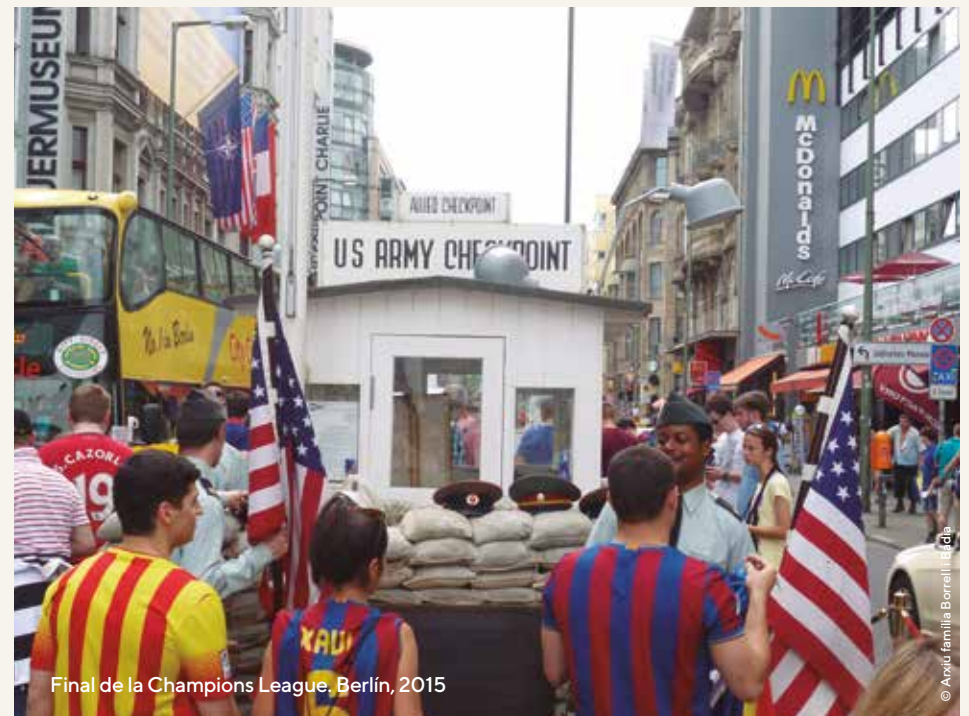
↖ Inauguració del *Mundialet* organitzat per la Generalitat, el 26 de juny de 1982. Pérez de Rozas

↑ Inauguració del Mundial de Futbol de 1982 al Camp Nou. Colita

← La internacionalització de les competicions, com la Copa del Món, la Champions League o l'Eurocopa, s'ha accentuat des de finals del segle xx amb les noves tecnologies i la globalització del negoci futbolístic.

Manters als carrers de Barcelona venent samarretes del Barça. 2013

Final de la Champions League. Berlín, 2015

EL FUTBOL: IDENTITATS, IMAGINARIS I SÍMBOLS

L'arrelament social del futbol, amb els clubs i altres formes de sociabilitat informal, a les penyes, als bars o simplement vora un camp improvisat, ha convertit aquest esport en un vehicle d'identificació basat en els seus símbols, i en un possible mitjà per definir-se davant dels reptes col·lectius. A Barcelona, les circumstàncies històriques que ha viscut el país, amb dues dictadures al llarg del segle xx, han dificultat a la ciutadania la lliure adscripció a valors, identitats i símbols a partir dels quals expressar vincles amb grups socials determinats i fins i tot amb la llengua.

El gener de 1925, en temps del dictador Primo de Rivera, la Guàrdia Civil va

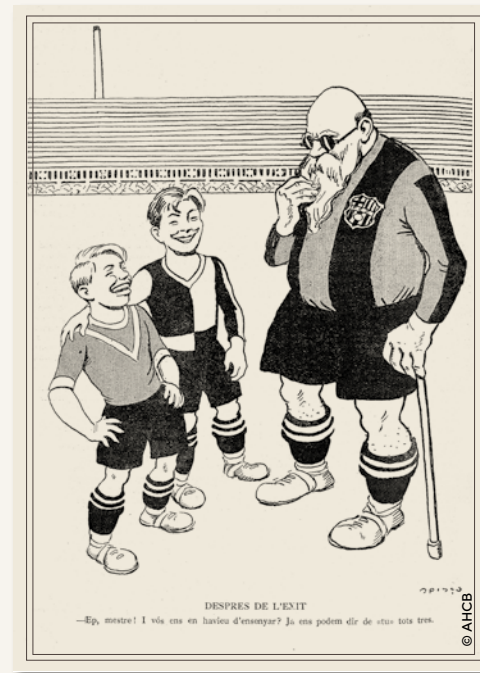
tancar el camp del FC Barcelona durant mig any per ordre governativa. Si bé el futbol podia ser un mecanisme de desideologització i conformitat social, també podia esdevenir un instrument per mostrar aspiracions múltiples en cada etapa de la vida urbana barcelonina. Així és com ha actuat d'altaveu del catalanisme, d'expressió de vocacions democratitzadores, d'amplificador de reivindicacions populars i de constructor d'identitats urbanes. Totes les variables d'identificació d'una societat urbana complexa troben expressió d'una manera o una altra: la classe social, el barri, la ciutat, el país, el gènere o l'orientació sexual.

«Nunca me he peleado en un partido de fútbol. Así te debes aburrir mucho.» Acudit esportiu. Antoni Roca

«Les baralles al futbol», a *Xut!*, núm. 619, de 13 d'agost de 1934. Valentí Castanys

→ «Els quatre gats pericos» a la portada del núm. 411 de *Xut!*, 1930. Aquesta imatge, que el dibuixant Valentí Castanys va popularitzar per referir-se a l'Espanyol com un equip de «quatre gats», tenia relació amb Fèlix el gat, el felí que parlava, talment un periquito, dels dibuixos animats en temps del cinema mut.

← Caricatura de l'avi del Barça amb nens de l'Europa dibuixada per Opisso a *Xut!*, núm. 450, 1931. La premsa va ser fonamental per construir imaginaris a l'entorn del futbol. Al setmanari *Xut!* (1922-1936), Opisso va crear l'avi del Barça, una figura paternalista que aspirava a obtenir un gran consens social, i Castanys va idear «els quatre gats pericos» per representar els seguidors de l'Espanyol.

→ Ofrena floral dels equips barcelonins de futbol al monument de Rafael Casanova en la festa nacional de Catalunya. Onze de Setembre de 2018

← Camp del Barça a les acaballes del franquisme, 1975. Pepe Encinas

Partit Júpiter-Palafrugell al camp del Júpiter, 24 de setembre de 1931. Josep Maria Sagarra. El futbol ha generat símbols i identitats diverses, en no pocs casos en relació amb les vicissituds de la història política del segle xx. A la fotografia el capità del Júpiter lliura una insígnia del club a Francesc Macià, president de la Generalitat de Catalunya, que reproduïa la que havia estat perseguida per la dictadura de Primo de Rivera. L'escut d'aquest club, amb l'estel de cinc puntes, va tornar a ser prohibit pel franquisme.

LA CONSTRUCCIÓ D'IMAGINARIS

Els equips de futbol configuren espais socials en els quals es reflecteixen les hegemonies ideològiques de cada moment. A partir de la primera dècada del segle xx, la influència creixent del catalanisme va fer que els clubs hi prenguessin posició, amb diferents graus d'implicació, que es plasmaven en aspectes com la simbologia o l'ús de la llengua catalana. De la mateixa manera, l'impuls de l'obrerisme abans de la Guerra Civil de 1936-1939 es feia sentir en els clubs dels barris populars, que conjuminaven futbol, barri i classe social, en algunes ocasions de

forma ben visible, fins i tot als escuts, com en el cas del Júpter, ben conegut per la seva militància obrerista i catalanista. El franquisme va obligar a eliminar tot el que pogués recordar el compromís dels clubs amb idees i valors democràtics, socials i catalanistes, va perseguir persones i símbols i va obligar a fer exaltació pública de la dictadura. El poder estava obsedit a desposseir el futbol de qualsevol identificació extraesportiva, però en el franquisme tardà les reivindicacions es van començar a filtrar amb força per múltiples esclatxes.

La Guàrdia Civil al camp de les Corts, 1925. Els camps del Barcelona i del Júpter foren clausurats per la dictadura de Primo de Rivera després d'una xiulada a l'himne espanyol.

Partit de futbol, Espanya-Alemanya. L'equip alemany fa la salutació nazi, 23 de febrer de 1936. Carlos Pérez de Rozas

Membres del CF Europa de Gràcia desfilant l'11 de setembre de 1936. Fons Merletti

«Barça, Barça, Barça», article de Manuel Vázquez Montalbán a la revista *Triunfo* núm. 386, 1969. Encara en plena dictadura franquista, intel·lectuals com l'escriptor Manuel Vázquez Montalbán i l'historiador Josep Termes van contribuir a la construcció del concepte del Barça com a representant d'una Catalunya catalanista i antifranquista, fent seva la consigna «El Barça, més que un club». El Camp Nou es va convertir en un gresol dels vells catalans i els nous provinents de la immigració, i va adquirir un alt contingut sociopolític.

Seguidors de la UESA, s/d

FUTBOL I BARRI DURANT EL FRANQUISME

A la Barcelona d'abans de la Guerra Civil els principals clubs de cada territori s'hi identificaven, fins i tot amb el nom, fos el Sant Andreu, el Martinenc, el Poble Sec o el Sants, per dir-ne uns quants exemples. En aquests barris, els clubs de futbol reforçaven la identitat més bàsica, i fins i tot esdevenien els canals d'expressió de rivalitats urbanes. Després de la guerra, però, van veure dràsticament disminuït el seu potencial social per culpa de les depuracions i la repressió de la dictadura. A partir de la dècada de 1960, quan el creixement urbà va comportar una expansió urbana accelerada i es van crear polígons d'habitatge en espais sovint allunyats, amb pocs serveis i amb ciutadans provinents de les barraques o de

la immigració més recent, la construcció d'una nova identitat de barri i d'una certa autoestima col·lectiva no era fàcil. En molts casos, el club de futbol era una de les primeres associacions que es creava, per propiciar al principi l'autoreconeixement del barri, i per ser-ne posteriorment un element de cohesió. La reivindicació de disposar d'un camp per jugar-hi a futbol es convertia en una demanda social que rebia el suport de tot el barri, en una relació en què coincidien el futbol, el bar, la parròquia i unes associacions de veïns incipients, mentre que per sota circulaven els moviments polítics clandestins. L'orgull de la vivència veïnal s'expressava també per mitjà de l'equip de futbol local.

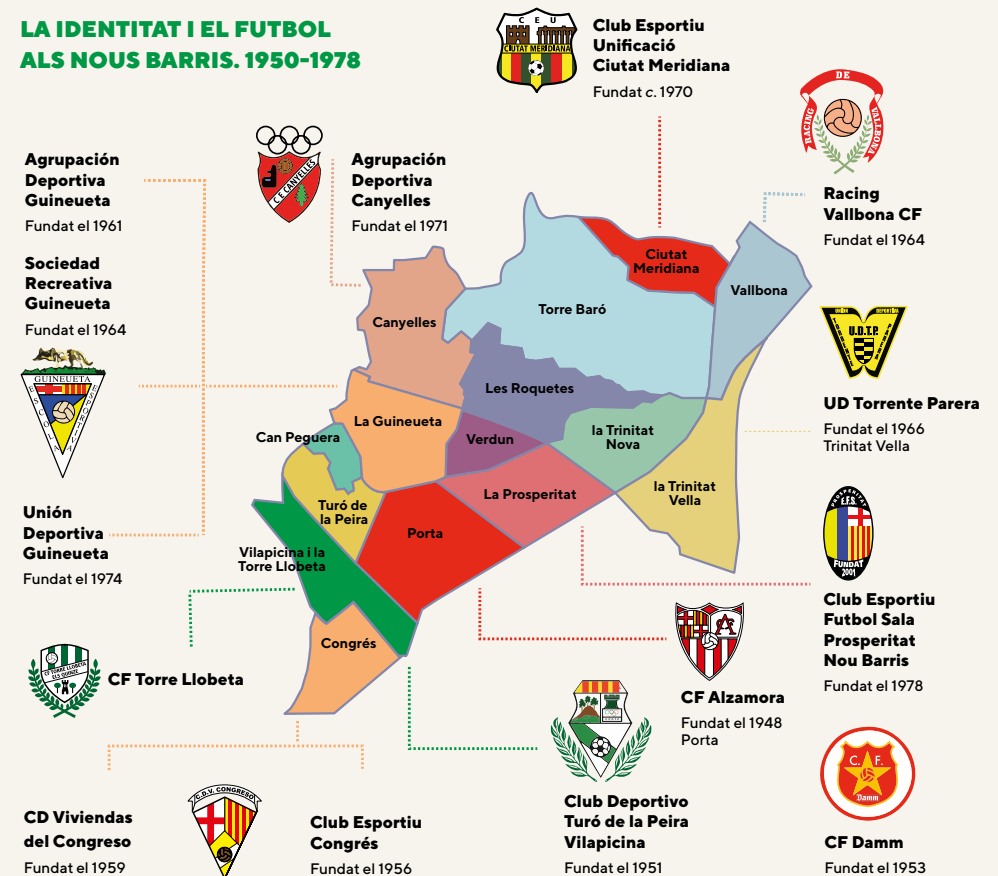

Franco Iliura la Copa del Generalísimo al capità del CF Barcelona, 1959

Manifestació de veïns dels barris de la Marina i la Zona Franca, seguidors del CA Iberia, en reivindicació d'un camp de joc

LA IDENTITAT I EL FUTBOL ALS NOUS BARRIS. 1950-1978

DUES POLARITATS FUTBOLÍSTIQUES LOCALS

A Barcelona es va produir molt aviat una certa divisió del treball entre els clubs que creixien per la seva vinculació a un barri, el més puixant dels quals arribà a ser l'Europa, a Gràcia, i els dos clubs que van prendre una dimensió de representació barcelonina, el FC Barcelona i el RCD Espanyol. La diferenciació va començar a ser insalvable amb la professionalització del futbol i la separació entre els clubs que competien a l'elit i la resta: l'Europa va aguantar a primera divisió en els tres primers campionats de la lliga espanyola, fins a desaparèixer-ne el 1931.

En algunes ciutats europees també es va produir una dualitat similar, però en d'altres s'ha mantingut un cert equilibri entre un nombre més gran de clubs, com per exemple a Londres. La rivalitat entre el Barça i l'Espanyol ha contribuït a fer créixer tots dos clubs. Tant l'un com l'altre s'associen al conjunt de Barcelona, independentment dels barris on han tingut les instal·lacions al llarg del temps, que en el cas de l'Espanyol es van traslladar a principi del segle XXI a Sant Adrià de Besòs i a Cornellà de Llobregat, dins l'àrea metropolitana.

Duel Barça-Espanyol, 2017-2018

El camp del Barça, actualment al cor de la ciutat

El camp de l'Espanyol a Cornellà de Llobregat

UNA IDENTITAT GLOBAL

El futbol ha estat una de les activitats que des de final del segle xx més intensament s'ha globalitzat en l'era digital, amb una allau de fitxatges de jugadors d'arreu del món, la potenciació de les competicions internacionals i l'omnipresència de les retransmissions futbolístiques que, per múltiples mitjans, van començar a arribar als darrers racons del planeta. La llarga trajectòria del FC Barcelona i el RCD Espanyol

com a representants de la ciutat en l'àmbit estatal i europeu des de fa més d'un segle, ha esdevingut una qüestió plenament global gràcies al Barça, un dels clubs més coneguts del món. Aquest fenomen converteix en decisiva la influència econòmica, social, política i cultural que concentra el futbol professional en la creació de la imatge que es projecta de Barcelona, la capital de Catalunya.

El Barça a Tetuan, Marroc, 2007

Amb samarretes del Barça al Senegal, 2016

El Barça a Brikama, Gàmbia

EPÍLEG

INTERROGAR EL FUTUR, MIRAR EL PASSAT

Vivim en una societat en transformació constant. Els reptes que comporta fer una ciutat millor, més sostenible i justa, són paral·lels a les incògnites sobre el futur del futbol. Les preguntes que planteja són moltes. L'aposta per un urbanisme nou, amb un ús diferent dels espais públics, permetrà que reaparegui el futbol espontani entre els infants? La tecnologia, amb els *e-esports*, canviarà la relació dels joves amb el futbol? Mentre es va redefinint el paper dels barris en la vida urbana, quin és el futur dels clubs modestos com a peça clau en la vida social d'aquests barris? Quina imatge de la ciutat oferiran en el futur els grans clubs professionals? Serà capaç el futbol d'esdevenir un instrument d'integració en la configuració de la ciutat plural? Quina presència podrà tenir el futbol als barris cada cop més gentrificats? Quin rol tindran les dones en aquest futur? Quin paper ha de tenir l'Administració en aquests canvis? Els interrogants són nombrosos i les respostes encara obertes. Mirar enrere pot ajudar a pensar en clau de futur.

Consell d'Edicions i Publicacions de l'Ajuntament de Barcelona

Jordi Martí Grau
Joan Subirats Humet
Marc Andreu Acebal
Gemma Arau Ceballos
Águeda Bañón Pérez
Marta Clari Padrós
Núria Costa Galobart
Laura Pérez Castaño
Jordi Rabassa Massons
Joan Ramon Riera Alemany
Pilar Roca Viola
Edgar Rovira Sebastià
Anna Giralte Brunet

Directora de Comunicació
Águeda Bañón

Exposició BARCELONA & FUTBOL. EL GRAN JOC SOCIAL DEL SEGLE XX

Organització i producció
Museu d'Història de Barcelona

Direcció del projecte
Joan Roca i Albert

Comissariat
Xavi Pujadas
Carles Santacana

Coordinació de l'exposició
Marta Iglesias
Mònica Martínez (Viureart)

Arquitectura
Espai e

Disseny gràfic i maquetació
Almonacid Estudi

**PRODUCCIÓ DE
L'EXPOSICIÓ VIRTUAL**
Sistemes de Gestió de
Virtual Past

COL·LECCIÓ MUHBA LLIBRETS DE SALA

Direcció de la col·lecció
Joan Roca i Albert

Edició
Ajuntament de Barcelona,
Institut de Cultura, MUHBA
(Museu d'Història de Barcelona)

Autors del text
Xavier Pujadas
Carles Santacana
Joan Roca

Revisió
Marta Iglesias
Joan Roca

Coordinació editorial
Marta Iglesias
Mònica Martínez (Viureart)

Documentació
Marta Iglesias
Mònica Martínez (Viureart)

Recerca gràfica
Marta Iglesias
Mònica Martínez (Viureart)
Carles Viñas

Disseny i maquetació
Almonacid Estudi

Revisió lingüística
Addenda

Primera edició digital:
desembre de 2020

© de l'edició: Ajuntament de
Barcelona, Institut de Cultura,
MUHBA (Museu d'Història
de Barcelona)

© dels textos: els seus autors

© de les imatges: Alamy, Arxiu
Alberto Santasusana, Arxiu CF
Martinenc, Arxiu Dolors Ribalta,
Arxiu Ferran Blaya, Arxiu Folch,
Arxiu Fotogràfic de Barcelona AFB,
Arxiu Fotogràfic del Centre
Excursionista de Catalunya
AFCEC, Arxiu Francesc Català-
Roca. COAC, Arxiu Fundació RCD
Espanyol, Arxiu FC Barcelona
AFCB, Arxiu General de la
Diputació de Barcelona AGDB,
Arxiu Històric de Barcelona AHCB,
Arxiu Històric de Roquetes Nou
Barris AHR-NB, Arxiu Institut
Amatller d'Art Hispànic, Arxiu
La Vanguardia, Arxiu Municipal
Administratiu AMC, Arxiu
Municipal del Districte de Ciutat
Vella AMDCV, Arxiu Municipal
del Districte de les Corts AMDC,
Arxiu Municipal del Districte de
l'Eixample AMDE, Arxiu Municipal
del Districte de Gràcia AMDG,

Arxiu Municipal del Districte de
Sant Martí AMDSM, Arxiu Municipal
del Districte de Sants Montjuïc
AMDS, Arxiu Municipal del
Districte de Sants-Montjuïc-Centre
de Documentació Històrica de
Montjuïc-La Marina ASM-CDHM,
Arxiu Municipal del Patronat de
l'Habitatge, AMPH, Arxiu Nacional
de Catalunya ANC, Biblioteca de
Catalunya BC, Biblioteca Nacional
Espanyola BNE, CCE Biblioteca
de l'Esport de la Generalitat, Fons
CD Júpiter/AMDSM, Fons família
Vinyes Roig, Fons Ginés Cuesta/
AHR-NB, Fundació Barcelona
Olímpica, Institut Cartogràfic de
Catalunya ICGC, Institut d'Estudis
Fotogràfics de Catalunya IEF, C,
Museu 'Sala Ricardo Zamora'
del RCD Espanyol, Pepe Encinas,
Photoaisa, Marta Santaló

Agraïments

Néstor Bogajo, David Tolo,
Luís Sánchez, Raúl Vázquez,
Pau Vinyes

Portada: Partit de futbol al camp
de l'Europa, 1915. Frederic Juandó
Alegret © AGDB Arxiu General
de la Diputació de Barcelona

Pàgina 1: Cartell del partit de
la selecció catalana amb el
Sunderland, 1935

Contraportada: Futbol a la
perifèria, s/d © Família Cuyàs.
Fons Cuyàs. ICGC

En queda prohibida la reproducció
tota i parcial sense el permís exprés de
l'editor en els termes marcats per la llei.

ISBN: 978-84-9156-318-1
DL: B 22719-2020

www.bcn.cat/barcelonallibres
www.barcelona.cat/museuhistoria

Barcelona & futbol és un projecte de
la línia de recerca del MUHBA sobre
els verbs bàsics de la vida i la història
urbana (proveir, alimentar, treballar,
habitar, cuidar, educar, crear, jugar, etc.)

L'Institut Barcelona Esports ha
col·laborat en aquest projecte

El MUHBA rep el suport del Cercle
del Museu d'Història de Barcelona

MUHBA Llibrets de sala

- 1 Barraques. La ciutat informal
- 2 Barcelona connectada, ciutadans transnacionals
- 3 Barcelona i els Jocs Florals, 1859
- 4 Cerdà i Barcelona. La primera metròpoli, 1853-1897
- 5 Salomó ben Adret de Barcelona, 1235-1310
- 6 Ja tenim 600! La represa sense democràcia
- 7 La revolució de l'aigua a Barcelona
- 8 Murals sota la lupa. Les pintures de la capella de Sant Miquel
- 9 Indianes, 1736-1847. Els orígens de la Barcelona industrial
- 10 Barcelona, vint històries musicals
- 11 L'enginy de postguerra. Microcotxes de Barcelona
- 12 Alimentar la ciutat. El proveïment de Barcelona del segle XIII al segle XX
- 13 Música, Noucentisme, Barcelona
- 14 La bandera de Santa Eulàlia i la seva restauració
- 15 El món del 1714
- 16 Fabra & Coats fa museu
- 17 Monestirs urbans en temps de guerra
- 18 Música, guerra i pau a la Barcelona moderna i contemporània
- 19 La cartografia medieval i Barcelona
- 20 Barcelona a l'antiguitat tardana. El cristianisme, els visigots i la ciutat
- 21 Els jueus a la Barcelona medieval. MUHBA El Call
- 22 Hagadà de Barcelona. L'esplendor jueva del gòtic català
- 23 La casa Gralla. El periple d'un monument
- 24 Primers pagesos BCN. La gran innovació fa 7.500 anys
- 25 Imatges per creure. Catòlics i protestants a Europa i Barcelona, segles XVI-XVIII
- 26 La ferida d'Hipercor. Barcelona 1987
- 27 El port franc i la fàbrica de Barcelona
- 28 Pere IV. Passatge major del Poblenou
- 29 Crítica i restitució patrimonial en gastronomia
- 30 Barcelona capital mediterrània. La metamorfosi medieval, segles XIII-XV
- 31 La conquesta del litoral, del segle XX al segle XXI
- 32 La ciutat dels polígons. Un itinerari pel Besòs

